

HE 'A'AMU E TORU
O KAHU-KAHU O HERA

Eusebio Tiburcio Tuki Tepano

EUSEBIO TIBURCIO TUKI TEANO

'I Rapa Nui i poreko ai 'i te matahitia ho'e ta'utini iva hanere pae 'aburu ma piti. Ki te toru matahitia báscio 'á i tu'u ai to'ona hāpi 'i Rapa Nui. Hai haka rogo tariiga 'á i ai ai to'ona 'ite, i te huru o te haka tere iiga i te me'e tuai o Rapa Nui. He haipo-ipo; me'e rahi huru o te aiga vara-vara tano ena 'á i aiga ai; ta'ana aiga mau, he me'e pauro o te arte Rapa Nui.

HE HA'A MATA'

A au i haäga nei mo papa'i i te puka nei mo haka 'ite atu i te 'a'amu e toru. Te 'a'amu ra'e mo haka 'ite atu i te via o te taägata tuku-tuku kupeäga 'i te pō. Te rua, mo haka 'ite atu i te via o'oku i turu ai ki te häpi. 'E te toru 'a'amu mo haka 'ite atu i te 'a'amu tumu o tätou o nei o te taägata e tahi te 'igoa ko Manaroa 'a'ana i häpi mai.

HE TAÄGATA TUKU-TUKU KUPEÄGA 'I TE PÖ

He nu'u o te 'a'amu nei:

NARRADOR
HOROROKO
REPU
MATUHI
VA'E NU-NUI

NARRADOR: He e'a he turu mai, mai to'ona hare a Repu ki tai, ko maruaki 'ä, ki ta'ana kupeäga haka riva-riva, ki ta'ana ma'ea haka taka-taka, ki to'ona vaka haka rito mo e'a mo tuku-tuku 'i te pō nei. He takera e te repa e tahi. To'ona 'igoa ko Hororoko.

HOROROKO: E Repu, īmo aha ta'a ma'ea ena e haka taka-taka ena?

REPU: Mo e'a mo tuku-tuku anirä, 'i te pō. īE ko haäga 'ö koe mo e'a o tāua, e Hororoko ē, mo tuku?

HOROROKO: E haäga nō.

REPU: Ka iri ka to'o mai to'ou kahu mo te 'ua. E horou mai koe mai ta'e pō tāua.

HOROROKO: īKo mao 'ä!

NARRADOR: Ko iri 'ä a Hororoko ki to'ona kahu 'ua 'e he hoki mai.

REPU: īKai hini 'ö koe i topa mai ai?

HOROROKO: E tahi haägu au i iri ai, e Repu ē.

REPU: Ka u'i koe ka kume mai i te vaka, ka haka puā mai ki ruğa ki te 'uahu mo haka eke o te tāua kupega ki ruğa ki te vaka.

HOROROKO: Ko mao 'ā, e Repu ē. iHoko rua nō tāua ka e'a nei, e Repu ē?

REPU: iĒ-ē! Hoko rua nō ho'i tāua ka e'a nei. Ka eke mai koe ka tono atu te vaka, e Hororoko ē.

HOROROKO: Ko mao 'ā, e Repu ē. E u'i atu tāua e te vave. Ahani 'ō tāua ta'e horou mai, ko mate 'ā tāua 'i te vave, e Repu ē.

REPU: Ko haka tano 'ana 'o rava'a tāua e te vave, e Hororoko ē. E Hororoko ē, i'i hē tāua ka hoa nei i te tāua kupega?

HOROROKO: I te 'aro era o Haşa Rau.

REPU: Ko mao 'ā. Matu ki te kaiغا ki Haşa Rau.

HOROROKO: iKo te tokerau 'i te kaiغا 'i Haşa Rau! iKo te aha te pōhāhā! iKo te aha te 'ua, ko te aha te pari! Ko ma'u atu 'ā ki ruğa atu era, 'ai ka haka hoki haka 'ou mai ki taro nei.

REPU: iKo te aha te patiri, ko te aha te 'uira! E Hororoko ē, ka u'i 'i hē ka haka topa nei i te tāua kupega. Matu, ki Hia Uka ana hoa.

HOROROKO: 'Ina. Matu ki Papa 'Iti ana hoa, e Repu ē.

REPU: Ko mao 'ā. Ma'au e hoa 'i ta'a kona.

HOROROKO: Ko mao 'ā.

REPU: Ka 'aaru te kupega, ka haka topa 'i ta'a kona. 'I te popohaşa ma'au e haro mai i te kupega.

HOROROKO: Ko mao 'ā. Mo ai o te ika, he ma'u he ho'o.

REPU: 'E mo ta'e ai' he mate koe 'i te maruaki 'i ta'a kona, e Hororoko ē. Ka u'i ki haro rō tāua kupega mai ta'e kai e te mağō.

HOROROKO: Ko mao 'ā, e Repu ē.

REPU: E u'i atu te matagi 'ai. Ka 'aaru ro mai te matagi o te kupega. iKo rava'a 'ā?

HOROROKO: 'Ē-ē, e Repu ē.

REPU: Ka haro mai. iE ai ro 'ā te ika o roto?

HOROROKO: 'Ina e tahi.

REPU: He mate 'ō koe 'i te maruaki ta'a kona, e Horoko ē. Ki a koe e kī atu era mo haka topa 'i Hia Uka. Kai haka rogo mai koe ki a au mo hoa 'i Hia Uka. Matu ki hoki rō tāua ki 'uta.

HOROROKO: Ko mao 'ā, e Repu ē. Matu, ho 'i, ki hoki rō tāua ki 'uta.

NARRADOR: I hahine mai era te vaka ki muri ki te 'uahu, e ai ro 'ā e rua tağata 'i ruğa i te 'uahu e noho ro 'ā hai ika mo ho'o.

MATUHI: Ka u'i atu te vaka ana pū mai, mai te kupega hoa 'i Haşa Rau.

VA'E NU-NUI: 'Ai ka pū rō mai Motu Tautara, me'e mataki atu te pari.

MATUHI: Ka oga haka 'ou atu koe 'i hē te roa 'i te hora ena.

VA'E NU-NUI: 'Ai he uru mai roto i te haşa.

MATUHI: Matu tātou ki turu ki u'i i te ika o te vaka.

VA'E NU-NUI: Mai.

MATUHI: iPe hē kōrúa ko mahaki?

REPU: Ka 'aroha mai ta'a tağata 'i ra'e.

MATUHI: Rā'ā nui kōrúa ko repa.

REPU: Rā'ā nui ho'i, kōrúa, e kuā repa ē.

MATUHI: iPe hē te tuku kōrúa ko repa?

REPU: He mate 'i te maruaki te kona o to'oku manupiri.

MATUHI: i'I hē kōrúa i haka topa ai i te kōrúa kupéga?

REPU: Ka 'ui mai kōrúa ki to'oku manupiri 'i hē.

HOROROKO: Ka mou atu kōrúa. 'I Papa 'Iti.

VA'E NU-NUI: 'O ira o kōrúa i ta'e rava'a ika ai. Ka haro mai te vaka ki 'uta, ka noho te maiare kōrúa ararua ko mahaki.

REPU: iKi hē e noho ena? E Hororoko ē, matu ho'i ki tomo rō tāua ki 'uta. iKai haka rogo 'ō e kī mai era ki a tāua pe nei ē he maiare?

REPU: Ko tomo a māua ararua ki 'uta, ki ruğa ki te henua. Ko take'o 'ā. Ko 'atā maruaki 'ā. Ko rohi-rohi 'ā. 'Ina e tahi ika i rava'a mai e māua ararua o roto o te kupega.

HE TURU HAĞA O'OKU KI TE HĀPĪ

Ka rima matahitia o'oku he haka uga i a au ki te hāpī e to'oku matu'a vahine. He turu a au ki te hāpī. Te me'e mo hāpī mai i te ga poki he paretenia. He ma'u i a au, 'i te mahana ra'e he turu, to'oku taina vahine. He takera e au i te paretenia, he rū-rū to'oku hakari, he ri'a-ri'a, he ki-kiu, he tagi. He haka mou mai i a au e te paretenia. He 'ata ri'a-ri'a a au he tagi. Ko oti 'ā ka tahitapati a tu'a he mahani a au ki te paretenia; he kore te ri'a-ri'a.

He e'a ki te rua tapati he raġi mai e te paretenia ki a mātou mo haka ti-tika i te anive hai 'arero paniora. Ka u'i, kai haka ti-tika; kai ġaro'a mai i te 'arero paniora. Ka rua ta'u a tu'a i ġaro'a ai te 'arero paniora, i haka ti-tika ai. He koa te paretenia.

He hāpī mai i te tai'o i te papa'i. He e'a ki te monirē, he raġi mai ki te ga poki ta'ato'a e te paretenia nui-nui era mo hāpī i te himene reva. Ina a mātou kai 'ite. He hāpī koro'iti mai e te paretenia riki-riki era ka 'ite rō mātou i te himene reva. I 'ite era mātou i te himene, he koa haka 'ou te paretenia nui-nui era.

Ko oti 'ā ka toru ta'u a tu'a, he tu'u mai te ga poki o te va'ehau ki nei, he turu atu ki te hāpī, pe ira 'ā te ga poki o te manutara. Te me'e haġa o tou ga poki era he haka me'e-me'e ki te ga poki o nei he initio.

Ina he 'ite e te ga poki o nei he aha te me'e initio. Ka tahitava'e a tu'a he 'ite e te ga poki o nei te ha'a aura'a o te vanaga he initio. Ki haka 'ou era ki te ga poki o nei he initio, he pahono he ki e au:

-iKōrua 'ā ta'a initio mapuche, initio araukano! iA kōrua o te paniora i haka maġaro!

He 'ite e te paretenia, he to'o mai he tiġa'i i te ga poki o nei. Ka tahitava'e a tu'a he tano haka 'ou ki te mahana e tahitahitahaka 'ou mai ki a au:

-iInitio kai taġata!

He ki e au:

-iKo ē 'ā ta'a initio haka maġaro e te paniora!
He ġaro'a e te paretenia to'oku, he raġi mai ki a au:
-Ka oho mai ka uru ki roto ki te hare.

He oho o'oku, he uru ki roto ki te hare, he puru mai i te 'opani. He haka uga ki te ga poki he haka to'o mai i te 'ohe mo tiġa'i mai i a au. He ki mai e te paretenia hai 'arero paniora:

-Ka haka hiti mai te ka'uba.

Kai 'ite au he aha te me'e ka haka hiti mai te ka'uba, i ta'e haka hiti era e au.

He moko mai te paretenia he 'a'aru i to'oku rau'oho, he rei i a au a raro, he hoa-hoa mai hai 'ohe ki te ka'uba. He ki-kiu au he taġi, 'i te mamae, 'i te mamae o te 'ohe.

He marere te hāpī 'i te ahi-ahi, he iri au ki to'oku hare. He tiaki au ki to'oku matu'a tane mo tu'u mai mai ta'ana aġa mo ki e au ko tiġa'i mai 'ā i a au e te paretenia hai 'ohe ki to'oku ka'uba, mo ki tako'a, e a au kai haġa haka 'ou mo turu ki te hāpī paniora; ko haġa 'ā au mo turu ki te hāpī ma'ohi o nei. Kai tu'u ia mai i ha'uru ro ai a au.

He 'otea ki te mahana hopu, he tu'u mai to'oku manupiri he ki mai mo iri ki 'uta mo rarama i te henua. He ki e au:

-Ko mao 'ā.

He e'a he iri māua ki 'uta. He ki e au:

-Ki ha'ere ki iri tāua ki ruġa ki te ma'uġa.

He ki mai e to'oku manupiri ki a au:

-Ko mao 'ana. Matu.

He e'a māua ko to'oku manupiri he iri ki ruġa ki te ma'uġa, ka e'a rō ki te moko-moko o te ma'uġa. He rarama mai a raro ki te moai, ki te ma'e, ki te mauku, ki te henua, ki te vaikava. He ki e au ki to'oku manupiri:

-iKo te tau i te kaiġa 'i Rapa Nui!

-He aġi 'ā ta'au. He tau nō te kaiġa Rapa Nui.

He ki e au ki to'oku manupiri:

-I 'aġataiahi era he tiġa'i mai i a au e te paretenia.

-iO te aha?

-O te ki ho'i o'oku ki te ga poki era o te rua henua pe nei ē: "Kōrua 'ā ta'a initio haka maġaro e te paniora." He haka eke-eke mai hai 'ohe ki to'oku ka'uba. iAhani 'ō e ai ro 'ā te hare hāpī ma'ohi o nei? Ko ġaro'a riva-riva 'ā e tāua pe hē e katī-katī mai era hai 'arero tumu o tāua, e manupiri ē. Ina a au kai haġa haka 'ou mo hoki ki te hāpī paniora. Te me'e 'a'aku i haġa mo hāpī he 'arero tumu o'oku. Ki 'ite au i to'oku me'e tumu, ana haġa au mo hāpī 'i te hāpī paniora.

Ta'aku aga 'i te ta'u era i ta'e hoki era au ki te hāpi, he oho ki muri ki te nu'u pa'ari era, ki muri ki te nu'u korohu'a era he haka rogo i te vanaga tuai. He hāpi mai i te 'a'amu tuai ki a au e te ta'agata e tahi to'ona 'igoa ko Manaroa. Mai te ho'e 'ahuru matahititi o'oku i hāpi mai ai ki te piti 'ahuru ma toru matahititi o'oku, he oti te hāpi mai. I a au he 'ite riva-riva au i te 'a'amu tuai era i hāpi mai era ki a au.

He koa au o te 'ite i te me'e tumu o'oku. He oho e au he u'i ki te korohu'a e rua te 'igoa ko Hahati, ko Tuhi'ira. He 'ui e au ki te korohu'a ra'e era ko Hahati ana tano te 'a'amu nei i hāpi mai nei ki a au.

He kī mai Hahaki:

-Ko mao 'ā. Ka 'ui mai ki haka rogo atu au, e Te Rā'ā ē. He 'ui e au:

-E koro, ihe agi 'ā, e ai ro 'ā te hāpi tumu o tātou o nei?

-'E-ē. He agi 'ā ta'u, e ai ro 'ā te hāpi tumu o tātou o nei. He 'ui mai e Hahati:

-E Te Rā'ā ē, i'a 'ai koe i hāpi atu?

-O te ta'agata e tahi te 'igoa ko Manaroa.

He 'ui haka 'ou mai e Hahati:

-Ko 'ui 'ā koe, e Te Rā'ā ē, ki a Manaroa 'a 'ai a ia i hāpi?

-'E-ē. Ko 'ui 'ā a au. He kī mai to'ona mamaru'au era ko Mama'ege te hāpi era i a ia.

He kī mai e Hahati:

-Ko mao 'ā. Ko 'ite 'ā koe i te 'a'amu tumu o tātou. Me'e haka kē 'ite o'ou i te me'e tumu o tātou. Ka 'ata hāpi, 'ina ko haka rē.

He kī e au ki a koro:

-E koro, i he hāpi koro'iti atu.

He oho he u'i e au i te rua korohu'a era ko Tuhi'ira mo 'ui ana tano i hāpi mai ai a tātou ta'ato'a mai roto i te toto 'ariki i pororeko ai.

He kī mai e Tuhi'ira:

-'E-ē e Te Rā'ā ē, he agi 'ā te hāpi ena. Mai roto i te toto 'ariki mau 'ā tātou ta'ato'a i pororeko ai.

He kī:

-Ka haka rogo mai. I he kī atu. Tātou e ai ro 'ā te hāpi tumu, e ai ro 'ā te vanaga tumu, e ai ro 'ā te kultura tumu.

He 'ui:

-E Te Rā'ā, ka kī mai koe 'a 'ai koe i hāpi atu i te hāpi tumu o tātou.

He haka hoki i te 'ui:

-O te ta'agata e tahi to'ona 'igoa ko Manaroa. 'A'ana i hāpi mai i a au.

He 'ui a Tuhi ki a Te Rā'ā:

-Te Rā'ā, iko haka 'ui 'ā koe ki a Manaroa 'a 'ai a ia i hāpi i te hāpi tumu o tātou?

He kī:

-'E-ē. Ko haka 'ui 'ā a au ki a Manaroa. He kī mai to'ona mamaru'au ko Mama'ege te hāpi era i a ia.

He kī a Tuhi:

-Ko mao 'ā, e Te Rā'ā ē. 'Ina ko haka rē te hāpi tumu o tātou. Ka 'ata hāpi mo hāpi ki te ga poki.